

Forfatter: Grundtvig, N. F. S.

Titel: Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand

Citation: Grundtvig, N. F. S.: "Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand", i Grundtvig, N. F. S.: *Grundtvigs værker*, Faculty of Arts, Aarhus University, s. 16. Onlineudgave fra Grundtvigs Værker: https://tekster.kb.dk/text/gv-1817_306_3-txt-shoot-idm95.pdf (tilgået 07. maj 2024)

Anvendt udgave: Grundtvigs værker

Ophavsret: Materialet er dedikeret til public domain. Du kan kopiere, ændre, distribuere og fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk dog altid at kreditere ophavsmanden.

[Læs CC0-erklæringen](#)

Om Videnskabeligheds Forhold til Erfaring og sund Menneske-Forstand.

Det er noksom bekendt, at da man i Slutningen af det syttende og Begyndelsen af det attende Aarhundrede, efter lang Tids Forløb igien begyndte at tale om en *virkelig* (reel) Philosophie, der skulde være mere end en *Tænkekunst*, (Logik) fandtes der mange som paastode, at Erfaring og sund Menneske-Forstand vare de eneste Viisdoms-Kilder hvoraf man kunde og skulde øse sin Vidskab. I Tydskland bandt man vel enstund denne Tunge med Wolfiske Syllogismer, men i Engelland og Frankerig blev den ved at føre Ordet, som især en Newton og Løke gave en Vægt, for hvilken de Wolfiske *Syetraade* nødvendig maatte briste saasnart de skulde *bære* den. Følgen blev da ogsaa, at, omtrent fra den Achenske Fred af, blev det selv i Tydskland almindeligt at henføre Alt til Erfaring og sund Menneske-Forstand, og lade Alt falde eller fare, som syndes ei dermed at kunne rime sig. Saaledes gik det hen omtrent *een Menneske-Alder*, – som det synes al menneskelig Menings afmaalte Regieringstid – men nu opstod *Kant*, og i den følgende Menneske-Alder gjaldt som man veed, Erfaring og sund Menneske-Forstand lidt eller intet i de philosophiske Skoler, hvor Kategorierne, den rene Jeghed (aandelig Egoisme) og den intellectuelle Anskuelse myntede philosophiske Skuepenge, eller vel snarere videnskabelige Banco-Sedler, hvis Cours steg og faldt med Udstæderens personlige *Credit*, med den blinde Troe paa hans Valuta i Banqven annammet, noget den kiærnefulde Schweitser meget rigtig betegnede ved en fiin Banqverot Forstanden spillede. Vel vedblev der, saavel i Vesten som og i Norden, hvor Philosophien aldrig hidtil har kunnet trives ret, et talrigt *Partie*, som med Munden holdt sig til Erfaring og sund Menneske-Forstand, men det var kun et *Oppositions-Partie*, hvis hele *Styrke* og *Viisdom* bestod i at *nægte*, en Ting der er saa let og ubetydeligt et *Mundsveir*, at Barnet endog længe siger *nei* førend *jeg*, og kan, mens det endnu stammer, sige *nei* til al Verdens *Viisdom*. Man skal, naar man vil betænke sig, finde at dette er ingen *Snak*, men bogstavelig *Sandhed*, man vil finde, at hvad man kaldte *Oplysning* og *philosophisk Aand*, *Fornuftighed* og *Selvtænkning*, *udenfor* de philosophiske Skoler, yttrede sig almindelig kun i *Nægtelser*, saasom: *Nægtelse* af en overnaturlig *Aabenbarings Nødvendighed*, *Virkelighed* og *Mulighed*, *Nægtelse* af *Himmel* og *Helvede*, og *tit* af *Gud*, *Nægtelse* af *Vexelvirkning* mellem *Aand* og *Legeme*, af *Menneskets Fald* og af *Historiens Vidnesbyrd*, og man brugte derfor ogsaa *Udtrykket*: *fordomsfrie* omtrent som *eenstydigt* med *oplyst*, *philosophisk* og *selvtænkende*. Spurgde man derimod de oplyste *Selvtænkere*: hvad er da *Mennesket*? hveden er han kommen og hvor skal han hen? hvorledes skal man forstaae hans underlige *Vilkaar*: den indvortes og udvortes *Strid* hvori han staaer, det *Misforhold* mellem *Ønske* og *Evne*, den *Overflyvning* af sig selv man ikke kan *nægte*, samt *Historiens Tale* om hans afgjorte *Hang* og *Trang* til *Samfund* med det *Usynlige*, dens *Fortælling* om dets *Aabenbarelse* paa *Jorden* og de *vidunderlige Begivenheder* der synes at bevise den, og i al *Fald* bevise at *Troen* derpaa gav *overnaturlige Kræfter* – *Kræfter*, som jo dog ikke kan komme af *Intet*? Naar man spurgde saaledes, hvad *Svar* fik man da? blev ikke *Svaret*, at hvad *Hiistorien* angik, da vidste man den var *ikke* at *troe*, hvad man talde om de *dybe Længsler*, var kun *Sværmerie*, den *høie Flugt*, som man jo rigtig nok fandt i *Poesien*, var kun *Indbildnings-Kraftens Værk*, *Mennesket* var nu engang til med sine *Evner* og *Svagheder*, *Dyder* og *Laster*, *Viisdom* og *Daarskab*, og at ville begribe hvorfor han netop var saadan, hvorfra han var kommet, og hvor han skulde hen, var kun omsonst at ville bryde sit *Hoved* med *Umuligheder*, og *bortødsle* den *kostbare Tid*, der skulde anvendes til *nyttig Bestilling*, *Pligtens Opfyldelse* og *Medmenneskers Oplysning*; forresten var det ganske rimeligt at vi var kommet af ingen Ting og blev til ingen Ting, eller kom op i *Maanen* naar vi vare *færdige* her. Hvilket *Menneske* har med stille *Opmærksomhed* hørt, med *rolig Alvor* overveiet et saadant *Svar*, uden at spørge sig selv: *er det et Svar?* er du nu blevet *klogere* paa dig selv? kan du nu *rolig* gaae til din *Bestilling* og din *Død*? veed du nu hvad *din Bestilling* er, hvad *Livet* og *Døden* er? er *denne Frihed* for *Fordomme* ikke den *grueligste Tomhed*: *Nægtelse* af Alt hvad *Fædrene* troede kunde oplyse *Mennesket* om hans *Vilkaar* og *Maal*, og ingen, slet ingen *Erstatning*, ingen *Oplysning*, men en *dyrisk feig Tilfredshed* med at *æde* og *drikke*, *handle* og *vandle* i *aandeligt Mørke*, og det skal kaldes *Oplysning*, det skal *lovsynges* som et *Værk* af den *modne Fornuft*, som en *Virkning* af det *Underværk* hvorved *Menneskets Øine* oplodes, saa de bleve som *Gud*! Den *Oplysning* skal ogsaa du *befordre*, har alt begyndt derpaa, begyndt paa at *nedbryde* hos *Folket* den *Troe* der *skienker* dem *Lys* og *Fred*, for at føre dem, om muligt, hid, hvor du selv sidder i *Mørke*!

Man mærker det vel, jeg skriver her ud af *Hukommelsen*, ud af *hine Dages Minde*, da jeg, for ti Aar siden, paa *Overgangen* til den alvorligere *Manddoms-Alder*, faldt i *Tanker* over *Tidens Viisdom*, mit eget *Inderste*, min *Bestemmelse* som *Folkelærer*, min *Virksomhed* som *Opdrager* og *Prædikant*. Hvad den nærmeste *Følge* blev af disse *eensomme Betragtninger*, lod sig tilsyne i min *Afhandling* om *Religion* og *Liturgie*, og den *seneste* seer man her.

Men, vil man vel spørge, hvad kommer det *Altsammen* herved? hvorledes hører det til en *videnskabelig Afhandling* om *Erfaringen* og den *sunde Menneske-Forstand*? og mit *Svar* er, om man vel troer, at jeg skriver *Afhandlinger*, for at vinde *Priis* for en *philosophisk Skrivemaade*, eller for, om muligt, at vække og drive især de *Yngre* til at betænke sig og bruge *sund Forstand*, og skulde det da være *overflødig* at melde, hvad, efter min *Erfaring*, den *sunde Menneske-Forstand* maa *dømme* om *Tidens Oplysning*, skulde det være

overflødig at ansproge Enhver, som end ei har gjort Prøven, til at gjøre den, og høre efter om ikke da den sunde Menneske-Forstand vil føre samme Sprog i ham som den førde i mig og nøde ham til at oplade Øret for *Sandhed*, uden at spørge om hvor ubehagelig kanskee dens Røst vil lyde for meget i, og mange omkring ham. Overflødig er det vel ikke heller at advare, især de Yngre, for den Feil, jeg, med mange andre, selv begik: ved Opdagelse af Daarskaben og Blændværket i Tidens Oplysning, at skyde Skylden paa Erfaringen og den sunde Menneske-Forstand, som netop ere Lægemidlerne for Daarskaben, og maatte, i Tide anvendte, have forebygget den. At en saadan Advarsel gjøres hardt behov, seer man grandt ved at besøge Tidens filosofiske Skoler, et Besøg hvortil man hardtad uimodstaaelig drives, naar man opdager Tomheden i den almindelige Oplysning, thi man er dog i det mindste vis paa ikke at finde et heelt *System af lutter Nægtelser*, der var en heel Selv-Modsigelse som en *Bygning af ingen Ting*.

22Dog, før vi nærmere omtale dette Besøg, som jeg ogsaa kiender af *Erfaring*, vil det være passende at berøre det *almindelige* Forhold mellem Tiden og dens filosofiske Skoler. Man skulde jo tænke, at paa en Tid, da man paastod at have fundet i Philosophien et Surrogat for Christendom, der i *Lethed* og *Handelighed* overgik den ligesaa meget som Banco-Sedler svær Courant, skulde der fundet den livligste Vexel-Virkning Stæd mellem de egenlige Philosopher og alle Boglærde, ja overalt i *Læse-Verdenen*, thi Philosopherne skulde jo nu indtage *Apostlernes* Plads, deres høieste Bestræbelse maatte da være at meddele en almeengyldig og almeenfattelig Oplysning, deres Skrifter maatte blive alle oplyste Folks Andagtsbøger, og Gienstanden for alle de Boglærdes flittige Granskning og Meddelelse giennem det mundtlige Foredrag til menig Mand, kort sagt, det filosofiske Studium maatte jo, skulde man troe, behandles som en *almindelig Saligheds-Sag*, thi saaledes var jo Bibel-Læsning og Bibel-Granskning blevet behandlet, og man vilde jo ingenlunde have Ord for, at man nu tog det *mindre alvorligt* med Oplysning og Overbeviisning, fordi man øste af en selvgjort Brønd, man paastod jo meget mere at man vilde udrydde al Van23kundighed, og om muligt gjøre alle Mennesker *lige kloge*. Imidlertid er det ganske vist, at, i det mindste hos os, fandtes der neppe een af hundrede *Boglærde*, for ikke at tale om alle de andre oplyste Folk, der havde læst, end sige forstaaet, de berømteste Philosophers Skrifter, eller vidste mere deraf end hvad man til nødtørftig Brug havde indfældet i de *Læster* hvorover man dannede Statens Embedsmænd, og det var, uforgribelig sagt, saagodt som Intet, naar det gjaldt om at vide ikke blot hvad de vise Mestere bare Avindskiold imod, men, som jo dog var Hovedsagen, *hvad de selv førde i deres Skjold*.

At Kant ved at forbedre et Bibelsprog havde faaet sig en ganske net Formular til et Moral Princip, som imidlertid ikke holdt Stik og vel kunde ombyttes med det: opfyld din Bestemmelse (hvilken det er maae du selv vide), og følg *Dyrenes* Analogie, det fik man sagtens tidsnok at høre. At Kant skulde have afbeviist alle de gamle Beviser for Guds Tilværelse, og selv gjort et nyt hvorved vor Herre vel selv mistede Souverainiteten, men beholdt dog en Slags constitutionel Throne, som Executor af Moralloven, dog uden Ret til at straffe selv den arrigste Misdæder paa Livet, og uden Forlov til at gjøre mindste Indgreb i Menneskets Friz4hed, at Fichte havde bevist at en sand Aabenbaring ikke kunde indeholde andet end hvad den menneskelige Fornuft kunde begribe, og var altsaa overflødig undtagen i en meget sandselig Tidsalder – som vores naturligviis ikke skulde have Ord for at være – see Sligt fik man sagtens ogsaa tidsnok at høre, men hvorledes de godt Folk havde baaret sig ad med at føre slige umaneerlige Beviser, hvorledes de kunde bringe vor Herre saadan i Klemme, eller hvorfor naar de havde ham saavidt, de da ikke fik ham til at skabe Verden om efter deres Hoved, eller endnu hellere gjorde det selv; ja hvorledes det i Grunden hængde sammen med deres Viisdom, det fik man selv at slutte sig til.

Saaledes, det veed alle Jævnaaldrende, stod det omtrent til med den almindelige filosofiske Kundskab i det nittende Aarhundredes Begyndelse, og mon det er stort anderledes endnu? At siden den Tid den historiske Fortælling om de ny Philosophers Meninger, er ved Høiskolen blevet meget længere og formodenlig meget tydeligere, derpaa tvivler jeg ikke; men kan man imidlertid selv nu antage at mere end een af hundrede, ældre og yngre Boglærde, kiender meer end hvad man kalder historisk, til Tidens filosofiske Systemer, og fristes man da ikke til Satire, hvergang man hører tale om en ud25bredt filosofisk Tænkemaade, om Alts Indretning efter filosofiske Grundsætninger? fristes man ikke til at spørge om det er til den *ubekiendte* Guddom Alteret reises, om det er den Philosophie man *venter*, som man stræber at udbrede, eller om det maaskee er Kiendemærket paa det filosofiske Aarhundrede, at *Sandheden da gaaer i Stykker*, saa der kan være ligesaamange sande Philosophier som der er Huller i Tolerancen, saa hver Philosoph er god for sig, Kant for sig og Skoleholderen for sig, saa man behøver slet ikke at kiende Tidens største Tænkere for at tænke rigtig om Alt, altsaa naturligviis ogsaa *om dem*.

Dog, det svimler ordenlig for den sunde Menneske-Forstand, naar den kommer i Selskab med saadanne kloge Folk, og vi vil da vende os til de filosofiske Skoler, hvis Skyld det kanskee ikke er, at der snakkes saa meget udenom. Det første vi her møde er naturligviis Dørren, hvorover der staaer præntet med stor tydsk Fraktur: *procul abeste profani!* hvilket skal betyde saameget paa Dansk som at man skal drage sine Sko af fordi det er et helligt Sted, det vil sige, at man skal lade Erfaringen og den sunde Menneske-Forstand og sit Modersmaal, om det endogsaa er tydsk, blive udenfor, og krybe ind paa alle Fire, for at forvandles fra 26et Dyr til et Menneske og til en Pokkers Karl. Det er nu vist nok haarde Vilkaar at gaae ind paa, men hvad giver man ikke for en Drik *Vand*, naar man er tørstig, og i al Fald hvad lover man ikke i sin Nød?

Dog, ganske alvorlig, thi Tingen er i Grunden ingenlunde at spøge med, undtagen forsaavidt man i slige

Tilfælde er næsten nødt til enten at lee eller græde, altsaa, ganske tørt og alvorligt: det er *unægteligt*, at de store Philosopher, der vilde oplyse Verden, talde et Sprog, man først maatte lære for at forstaae dem, og at hver af dem havde sin egen Philosophie og sit eget Tungemaal, det er *unægteligt*, at de ofte brugte fælles Konstord i forskiellig Betydning, og klagede stedse over at selv næsten alle deres varmeste Tilhængere og flittigste Tilhørere *misforstode* dem; det er *unægteligt*, at de alle frakiendte den almindelige Menneskeforstand og Erfaring Ret til at bedømme deres Lærdom, ja vilde ei engang svare for hinandens Domstol. Nu spørges da, om det var muligt at blot endog alle Boglærde kunde drive det til at forstaae hvad de egenlig meende, og hvad de kunde vinde, som endelig dreve det saavidt? Paa det første Spørgsmaal er et kort *Nei* tilstrækkeligt 27Svar, men ved det andet maae vi opholde os et Øieblik for at Alt kan gaae ordenligt.

Enten vare Hovedtænkerne – Kant, Fichte og Schelling, med hvad dertil hører – virkelig høist uenige, eller det syndes dem dog selv, og i begge Tilfælde maatte den der skulde skille deres Trætte ad: udfinde hvem der havde Ret, eller indsee deres Enighed, der var skjult for dem selv, aabenbar være større Philosoph end de, og man kan da med fuldeste Nøiagtighed sige, de skrev ikke for deres Discipler, men *for deres Mester*. Hvem der nu ikke turde troe sig til at være det, og ikke kunde finde sig i den Urimelighed at troe Een af dem blindt paa hans Ord, noget der ogsaa kun rimede sig slet med deres Philosophie, han gik nødvendig fra dem, om ikke saa god, saa dog ligesaa klog som han kom til dem.

Under disse Omstændigheder indsee vi det var ganske rimeligt og tildeels ganske klogt at de fleste Boglærde lode de store Philosopher i strængeste Forstand være *Selvtænkere*, men hvorledes den sunde Menneske-Forstand kunde tillade dem at pukke paa den Philosophie de ikke kiendte, og kalde deres *Vankundighed* om Menneskets Vilkaar og rigtigste Forholde, *Oplysning*, det er saa ubegribeligt, at man trøstig kan paastaae, *den tillod 28dem det aldrig*, men en dødsyg Krøblinge-Forstand, den var det man kaldte *sund*, som den efter Talebrugen paa en Maade ogsaa var, deres Handtering kaldte de Erfaring, den Alen hvormed de maalde sig selv, den kaldte de Maalestokken baade for Gud og Mennesket, og det var deres Philosophie.

Naar vi da nu, som hvert fornuftigt Menneske ret nødes til, paastaae at Erfaring og sund Menneske-Forstand maae indtræde i deres krænkede Rettigheder, før Talen kan være om nogen sand Vidskab, ja overalt *om Noget*, da er det vel ikke af men lige paa Veien at betragte lidt nøiere hvad det egenlig er vi tale om, saa vi kan komme efter baade hvad det er der har forledt selv de fleste af Tidens ædlere Tænkere til at ivre mod Udtrykkene for al sund Tæknings Grundvold, og tillige see hvorledes denne Grundvold hænger sammen med den unægtelige Paastand at *Historien* er den eneste rette Kilde for menneskelig Vidskab.

Hvad er da nu den sunde Menneske-Forstand, og hvad er Erfaring?

For at besvare disse Spørgsmaal, maae vi vel allerførst spørge: *hvad er Forstand?* thi at det filosofiske Aarhundrede i det mindste i denne Henseende har været i et saadant Vilderede med sin *Forstand*, at det slet ikke har kunnet blive enig 29med sig selv om, hvor og hvad den var, det er uimodsigeligt; imedens En gjorde den til den praktiske Fornufts Handlinger, gjorde en Anden den til Fornufts Skolemester, og en Tredie under Navn af Intelligents, til en Gud, og herved vendtes da saaledes op og ned paa den, at ingen vidste hvad den blev til.

For nu at besvare dette Spørgsmaal, maae vi strax gaae til *Erfaringen*; thi den er aabenbar det Eneste der kan *stadfæste* Noget, og uden at tage den med, bliver al Strid om Ord tom Ordstrid, og naar nu den ene har sat sig i Hovedet Ordet skal betyde Eet og en anden noget Andet, er Trætten uendelig. Først vil vi da spørge hvad Ordet betyder i Folke-Munde, og siden see efter om den Betydning kan holde Stik, det vil sige, beholdes uden at forvirre Talen om de menneskelige Vilkaar.

Nu er det vist at Folket ved *Forstand* forstaaer Evne til at gjøre sig ordenlige Tanker og tydelige Begreber, ligesom Fornuft i deres Mund betegner mere Tænke-Evne i det Hele, hvad Stand den saa end er i. Man fradømmer derfor ingenlunde det spæde Barn eller den Afsindige Fornuft men Forstand, den ene er ikke i Stand, den anden ude af Stand til at tænke ordenlig, den ene er umyndig, den anden *forrykt*. Sund Menneske-Forstand maae da i Folkets Mund betegne den Evne til tydelige og sunde – det er: rette og sande – Begreber som findes hos ethvert Menneske der er kommet til Skiels Aar og ei kan kaldes *forrykt*. At vi nu baade kan og skal følge denne Talebrug, er ligefrem, thi at forandre giængse Ords Betydning efter sit eget Hoved, er netop den Daarskab der har frembragt den Tungemaalenes Forvirring i vore saakaldte filosofiske Bøger, som gjør at de maa oversættes inden de kan forstaaes, noget Philosopherne selv indrømmede ved at sige de skulde populariseres, men overlode det alt for beskedne helst til deres Læringer, der aabenbar maatte være deres Mestere for at gjøre hvad de erklærede var dem selv umuligt: udtrykke *deres* Mening i almeenfattelige Ord. Var det altsaa et andet Begreb end det Folket forbinder med Udtrykket sund Menneske-Forstand vi vilde omtale, da maatte vi ogsaa bruge andre Udtryk, men nu er det som man veed, netop det samme, da Philosopherne ved en Inkonsekvents, der er deres Systemers bedste Side, har ladet den sunde Menneske-Forstand, som de ikke vilde befatte sig videre med, staae ved sit Værd,

som det hverdags Folk behøvede til hverdags Brug, uden at betænke Man ei kan lade den staae og gaae videre, uden at *gaae fra den*, og altsaa forrykke sig selv. Det 31er nemlig efter det Foregaaende klart, at sund Menneske-Forstand ikke alene er nødvendig Betingelse for sand Videnskabelighed, men det eneste der kan avle en saadan, og den hele Forskiel mellem de i denne Henseende uligest begavede Mennesker kan ene være at den enes Forstand er større, lysere, mere giennemtrængende og omfattende end den Andens.

Men, vil man kanskee sige, dette bliver da ogsaa kun Ordstrid, thi saadanne Daarer vare dog Philosopherne ikke, at de lode haant om sund Menneske-Forstand i denne Betydning, og naar de frakiendte den Dømmeret meende de upaatvivlelig kun den ringere Grad eller hvad man har kaldt *almindelig Menneske-Forstand* - *sensus communis* - Herimod kunde nu med Føie indvendes Adskilligt, men det behøves ikke, man kunde gierne indrømme at Philosopherne stedse kun tiltroede sig den samme Forstand Alle har, i høiere Grad, det bliver dog lige vist, at de erklærede den *almindelige Forstand* for uskikket til at fatte, ubeføiet til at bedømme hvad de udgave for *almindelig*, almeengyldig Sandhed, og *heri* ligger Daarligheden. Havde de nemlig kun sagt at Sandhed havde Sider hvorfra almindelig Menneske-Forstand ikke kunde fatte den, da havde de kun gientaget en gammel og unægtelig Sandhed, men nu paastode de at den 32Betragtning af Sandheden som den almindelige Menneske-Forstand ikke kunde fatte, var den eneste, der kunde bevirke fornuftig Sikkerhed, og heraf fulgte da, at alle, hvem der kun havde almindelig Menneske-Forstand slet *ingen fornuftig Sikkerhed kunde have* om aandelige Sandheder, og slet *ingen Sikkerhed skulde have*, thi en *ufornuftig* Sikkerhed maatte de naturligviis fordømme som Fæiskhed. Dog, da det er saare vigtigt at man kommer til ret klart at indsee hvorledes man under Talen om almindelig Oplysning, øiensynlig arbejdede paa almindelig Dorskhed og Vankundighed, bør ingen Tydelighed spares. Det er vist at Philosopherne kaldte Troen, der støttede sig paa Historie og Erfaring, en Fordom intet fornuftigt Menneske maatte bygge paa, man forkastede al Autoritet i aandelige Ting, men langt fra enten at bevise denne Paastand, eller hvad der ellers skulde være Sandhed, for den almindelige Menneske-Forstand, hævdede man sig over den baade i Tanker og Ord, og vilde altsaa, enten at de der kun havde almindelig Menneske-Forstand skulde være aldeles *ligegyldige* ved de aandelige Sandheder, eller at de skulde troe Philosopherne paa deres Ord, uagtet de ikke ved *guddommelig Kraft* kunde stille *Borgen* for deres Sanddruhed, hvilket da blev, 33ikke *den blinde* Autoritets Troe de havde fordømt, men *en Overtroe* som den sunde Menneske-Forstand aldeles fordømmer, thi det er unægteligt, at til fornuftig *Vished* udkræves et *tilstrækkeligt Beviis*, som man fuldelig fatter, og til fornuftig Sikkerhed et *ufeilbart Tegn* paa Vidnets Troværdighed, ellers er Tanken Giætning og Troen Indbildning. Men ikke nok hermed, thi ligesaa vist som det er, at Philosopherne der ei kunde bevise deres Sætninger for den almindelige Menneske-Forstand, ikke, uden at fordre den skulde gjøre Vold paa sig selv, uden at fordre en Autoritets-Troe langt anderledes cras og ufornuftig end den de fordømde, ligesom de, siger jeg, ei uden at gjøre denne meer end *hals-brækkende* Fordring, kunde affordre den almindelige Menneske-Forstand sit Bifald, saaledes er det ogsaa umuligt at de kunde bevise for nogen Anden eller for sig selv, hvad de ikke kunde bevise for den almindelige Menneske-Forstand. Dette vorder klart, saasnaart vi alvorlig eftertænke *hvad det er at bevise*.

At *bevise* er aabenbar det Samme i aandelig Forstand, som at *vise*, *fremvise* og *frelægge* i sandselig Forstand, thi hvad der skal kaldes *beviist*, maa man, som det paa godt Dansk 34hedder, med sin Forstand kunne *tage og føle paa*, at bevise noget er sandt, er at vise det er *uimodsigeligt*, noget man ei kan nægte *uden at modsige sig selv*, at bevise noget er Løgn, er at vise at det ei kan være sandt med mindre en uimodsigelig Sandhed kunde være Løgn. Alt hvad der med Rette skal kaldes beviist maa da være gjort saa klart som at to og to er fire, ja som at een er een, at jeg er jeg, thi hvad man har kaldt Identitets-Grundsætningen er aabenbar *Sandheds-Grundsætningen* i os, og hvad man kalder Modsigelses-Grundsætningen, er egenlig ingen Grund-Sætning, men Sandhedens Følge-Sætning, Slutnings-Leddets i den store Grundsætning der fuldstændig udtrykt kan lyde saa: Ja er Ja og Nei er Nei, Ja kan ikke være Nei og Nei kan ikke være Ja; altsaa kan Ja og Nei *mod hinanden* ikke gjøre Eet. Den urokkelige *Grund-Vold* for denne Sandhedens *Grund-Sætning* er, som man let seer, *Selv-Bevidstheden*, der bærer Sætningen og bevises igien uimodsigelig ved den, thi vilde nogen sige: *jeg er ikke virkelig til*, da beviiste og bekræftede han dermed netop sin *virkelige* Tilværelse, og skiældte sig ud for en Løgner, thi han sagde dermed: det virkelige jeg i mig erklærer herved at det er ikke virkeligt. Altsaa, 35hvad der klarlig lader sig henføre til *Selv-Bevidstheden*, men ogsaa *kun det* er beviist, i denne Bevidsthed har Selvet - *Sjælen* - sit Stade, og derfra kan den ikke vige uden at *forrykkes*, *gaae fra Forstanden*, i den maa det forstaa og begribe Alt hvad det skal kunne forstaa og begribe, og hvad der er udenfor den, kan det kun *slutte sig til* eller giætte paa.

Her mener jeg der for den sunde Menneske-Forstand opgaaer et klart Lys over Tidens mørke Vidskab, saa man seer hvor saare lidet, for ei at sige Intet, der er beviist eller afbeviist ved de mange Bøger, fulde, saa heed det, af Beviser, men kun tykke, det seer man, af Modsigelser, Indbildninger og Giætninger, men for at Lyset ogsaa fra denne Side kan falde ret paa sand Videnskabelighed, maa vi endnu eftertænke *hvad Erfaring egenlig er?*

Erfaring, siger Folket, er hvad man, naar man bruger sin Forstand, *samler med Aarene*, og hvad man endnu *ikke har erfaret* det har man *ikke heller ret lært at kiende*. Saa siger Folket, og har ganske upaatvivlelig Ret, thi vi kan neppe mere sandt og bestemt udtrykke hvad Erfaring er, end ved at sige: det er en forstandig Fat36ning af bestemte Indtryk, hvilket netop vil sige det Samme, som at man maa *faae at føle* hvad man skal lære at kiende, thi det er aldeles vist at hvad man ikke ret har lært at kiende, det har man

ikke heller ret erfaret, ligesom man omvendt ikke kan have erfaret noget tilbunds, uden derved at have lært at kiende det tilgavns.

Følgen heraf bliver da, at vi Intet begribe uden hvad vi have fuldelig erfaret, og at Erfaringen er den eneste Vei for Mennesket til sand Vidskab, og at *Videnskabelighed* slet ikke er andet end en *aandelig Brug af den sunde Menneske-Forstand*, eller, naar Ordet bruges til at betegne den *Beskaffenhed* hos Mennesket der teer sig i en saadan *Bestræbelse*, da en *Stemning for en saadan aandelig Erfaring*.

Skulde noget med Føie kunne indvendes herimod, maatte det vel være, at *Sandhedens Grundsætning* som maa være evig, ei kan være nogen *Erfaring*. Strængt taget maatte man svare: jo, den er en *Erfaring*, men en *evig Erfaring*, men her behøve vi ikke at indlade os paa en *Undersøgelse* der fra dette Stade let kunde faae *Udseende* af spidsfindigt *Ordkløverie*, da man naturligviis ved at kalde *Sandhedens Grundsætning* en *37evig Erfaring*, maatte tage Ordet *Erfaring* finere end sædvanlig, saa det blev eenstydigt med den evige *Selv-Beskuelse*, der hos Gud er eet med *Selv-Bevidstheden*. Her derimod er *Talen* kun om det timelige *Menneske*, og at han kommer til *Sandhedens evige Grundsætning* paa *Erfaringens Vei*, det er unægteligt, thi hans *Selv-Bevidsthed* er jo uimodsigelig en *Erfaring*, den menneskelige *Grund-Erfaring*, hvorigiennem *Mennesket* kommer til *Sandhedens Grundsætning*, som det der i *Forstanden* er *Billedet* af Guds evige *Selvbevidsthed*, af *den evige Sandhed*.

Nu er *her* vel kun eet *Spørgsmaal* tilbage, men det er ogsaa det vanskeligste at besvare, ikke fordi man kan være tvivlraadig om *hvad* der kan og maa svares i *Sandhed*, men fordi det ikke er let at indsee *hvorledes* det skal besvares, saa man hverken siger meer end man kan bevise, eller mindre end der er nødvendigt, for at indlede *hvorledes Vidskab udspringer af Erfaring*. Imidlertid maa og vil jeg gjøre et *Forsøg*, og tør haabe, at lykkes det mig end ikke at undgaae smaa *Feilgreb* i *Udviklingen*, skal *Udslaget* dog i det Hele være klart og *øiensynligt* nok.

At det er ved *Anvendelse* af *Sandhedens Grundsætning* paa *Erfaringen* at al fornuftig *Sikkerhed* 38og *Vished* ene er mulig, og at det er *Menneske-Slægtens Erfaring* der giennem *Historien* forplanter sig, som ene kan avle sand *Vidskab*, det have vi seet er unægteligt, og andet er det egenlig ikke der skal bevises, men det gjælder om klart at vise den sikkre *Forbindelse* mellem *Menneske-Slægtens* og den *Enkeltes Erfaring*, at bevise den *aandelige Erfarings Virkelighed*, og bestemme *Vilkaarene* for, og *Graderne* i dens *Tilforladelighed*.

Vanskeligheden heraf vil man uden tvivl strax indsee, naar man betænker at vi igiennem *Selv-Bevidstheden* komme til *Sandhedens Grundsætning*, thi at denne *Selv-Bevidsthed* fra *Først* af kun *forvisser* os om vor *legemlige Tilværelse*, at den kun efterhaanden vorder tillige *aandelig*, og kan først ved *Dagenes Ende* vorder et fuldklart *Begreb*, disse *Ting* ere uimodsigelige, og ligesom de bidrage til at gjøre *Vidskabens Vei* lang og besværlig, gjøre de det end vanskeligere at afpæle og beskrive end at finde og følge den.

Maaskee turde det da her være den sikkerste *Veiviisning* at gjøre *Afveiene* kiendelige, thi kan man kun undgaa dem og komme paa den rette *Vei*, vil man ved hvert *Skridt* faae en bedre *Sikkerhed* end den bedste *Veiviisning* kunde give; men dog baade kan og bør man nævne saadanne *usvige39lige Kiendemærker* paa *Vidskabs Adelvei*, at den med opladte *Øine* ei kan miskiendes.

Først er det nu unægteligt at Alt hvad man har givet os som *Vidskab*, ja at *ethvert Begreb hviler paa Erfaring*, saa at *Forskiellen* kun bestaaer deri, om det er forvirrede eller tydelige, afbrudte eller fuldstændige *Erfaringer*, thi derefter vorder *Begreberne* klarere eller dunklere, eensidige eller almindelige, faste eller vaklende, visse eller tvivlsomme, sande eller falske. Dernæst indsee vi let, at *Hoved-Spørgsmaalet* her bliver *hvorvidt* og *hvor vist* vi kan erfare *aandelige Ting*? At nu *legemlig* og *aandelig* ingenlunde er en *Modsætning* i den *Forstand* som *Løgn* og *Sandhed*, uagtet det dristig er blevet paastaaet, det indsee vi let, thi de ophæve og nægte ingenlunde hinanden, de lade sig forbinde i venlig *Vexel-Virkning*, hvilket forudsætter baade *fælles Virkelighed* og *fælles Oprindelse*. Herom kan Ingen tvivle som med nogen *Alvor* har betragtet og betænkt *Menneskets Vilkaar*, thi det er jo unægteligt at *Mennesket* bestaaer af noget *Legemligt* og noget *Aandeligt* som tilsammen udgiøre Eet, sammensmelte i *Selv-Bevidstheden* der jo hverken gjælder blot vor *legemlige* eller blot vor *aandelige*, men vor *menneskelige Tilværelse* - 40den fornuftige *Personlighed* - der er et *Samfund* af begge. Om dette *vidunderlige Samfund* overbevises vi ogsaa daglig naar vi *tale* og *høre*, thi da gjøre vi netop en *Erfaring* der paa det nøieste svarer til vor *blandede Bevidsthed*: vi erfare *giennem Hørelsens Sands* ikke alene noget *Legemligt* - *Lyden* - men ogsaa noget *Aandeligt* - *Ordet* - thi *Ordet* er jo ikke andet end det *Aandelige* der træder ud i *Erfaringens Kreds* og aabenbarer sig for *Aander*. Dog, dette her kun i *Forbigaaende*, thi *Ordet* er, som man let seer, noget saa vigtigt og *vidunderligt*, at der udfordres en egen *Afhandling* til, ikke, hvad vi vel lade være, at *udtømme*, men blot at *finde os deri*, og det berøres kun her fordi det er et unægteligt *Vidnesbyrd* om den inderlige *Forbindelse* mellem *Aand* og *Legeme*, der *selv i Sandse-Verdenen* aabenbarer sig; en urokkelig *Mur* mod al *Idealisme*: al *Nægtelse* af *det Legemliges* fornuftige *Virkelighed*. Det er da vist at vi, ikke blot *Digteren* eller *Enkelte*, men alle *Mennesker* som have *Forstandens* og *Sandsernes Brug*, kan erfare og erfare virkelig *aandelige Ting*, men rigtig nok stedse i *Forbindelse* med *legemlige*, og om det da er os muligt at samle sand *aandelig Vidskab*, maa da vel komme an paa, om den kan samles giennem en saa41dan *blandet Erfaring*, thi en reen *aandelig Erfaring* synes umulig for *Mennesket* som *jordisk Menneske*, som det levende *Udtryk* for *Samfundet* mellem *Aand* og

Legeme – som en levende Sjæl. At nu ogsaa dette ei blot synes, men virkelig er saa indsee vi let ved at betragte Menneskets *Erfarings-Kreds* der jo unægtelig er indskrænket til ham selv, saa at *Selv-Bevidstheden* er baade hans første og sidste Erfaring, og er nu *Selv-Bevidstheden* blandet, da er den menneskelige Erfaring det nødvendige ogsaa, og Mennesket kan umulig komme videre *end han er*, uden at gaae *fra sig selv*, og da kun erfare Afsindighed. Saaledes kom vi da ogsaa paa Erfaringens Vei til den Indsigt, at der i Støvet ikke kan gives nogen *Videnskab* om, umiddelbar Erkiendelse eller Anskuelse af det Evige eller af Gud, men at Mennesket ikke kan drive det videre end til at *kiende sig selv*, og derfra *slutte sig* til Gud, erkiende et *Billede* i sig, der nødvendig forudsætter et *virkeligt* Grund-Væsen som i Mennesket er virkelig afbildet, en evig *Tilværelse* som aabenbarer sig timelig i Støvet.

Imidlertid, saa vist alt dette er, saa vist som man heraf kan bevise Umuligheden for det timelige Menneske at begribe Gud, Umuligheden af at komme videre end til en *billedlig* Erkiendelse, eller 42at naae den fuldstændig før Dagenes Ende, samt den deraf flydende Nødvendighed at al sand menneskelig Vidskab maa være *historisk*, saa ere her dog vigtige Spørgsmaal tilbage baade om den historiske Erfarings virkelige Mulighed, og om dens Sikkerhed, Spørgsmaal som kun giennem Erfaringen selv kan *fyldestgjørende* besvares. Saameget er imidlertid vist at vi maae skielne mellem *udvortes* og *indvortes* Erfaring, ikke som om nogen *udvortes* Erfaring lod sig gjøre uden en *indvortes*, eller nogen *indvortes* sig *bevise* uden i Forening med en *udvortes*, men fordi der dog er en sand og virkelig Forskiel, og fordi ingen sand Videnskabelighed kan finde Sted før vi have en sikker *indvortes* Erfaring af vor oversandselige Tilværelse, ere os *aandelig selv-bevidste*, kan *bevise at vi har en Sjæl*, bevise den evige Uforenelighed mellem Sandhed og Løgn, forstaae Sandhedens Grundsætning, saa vi kan anvende den paa os selv og paa Mennesket i det Hele.

Det er fremdeles vist at de forbigange Slægter kan formedelst Krøniken være en virkelig Gienstand for vor Erfaring, saavel for den *udvortes* der giver historisk *Kundskab*, som for den *indvortes* der giver historisk *Vidskab*, at Vidskaben maa hvile paa Kundskaben, og udvikler sig kun 43deraf seent og stykkeviis. Det er endelig vist at til en *fuldstændig* *indvortes* Erfaring, der ene kan give *Vished*, hører Eenstemmighed af *Forestilling*, *Følelse* og *Forstand*, ligesom der til en *fuldstændig* *udvortes* Erfaring, der ene kan give Sikkerhed, hører Eenstemmighed mellem de tilsvarende Sandser: *Syn*, *Hørelse* og *Haand-Følelse*, hvorefter da følger, at hvad vi blot have erfaret i Indbildningen eller i Følelser er endnu ingen *Vished*, skjøndt det tit kan være sikkert nok, giver intet tydeligt, unægteligt Begreb, og kan altsaa ikke tages for almeengyldig Sandhed, med mindre man ved en *udvortes* Erfaring kan forsikkres om dets *Ufeilbarhed*.

Man seer let, at jeg her med Føie skielner mellem *Vished* og *Sikkerhed*, kalder *vist* hvad der er *unægteligt*, *sikkert* hvad der *ei kan slaae Feil*, men vil vel tillige mærke, at baade kunde denne vigtige Forskiel behøve en nærmere Forklaring, og meget af hvad her er sagt om Historien som den store, almeengyldige Erfaring, trænge til en udførlig Udvikling. Naar jeg da ikke desmindre afbryder her, maae jeg vel først tilføie et Par Ord for at vise at vi ere komne did hvor vi denne Gang skulde, og at om end her var Rum, var her dog *ikke Stæd* til mere.

44Hvad jeg i denne Afhandling vilde bevise, var at al menneskelig Kundskab og Vidskab grunder sig paa Erfaring, at kun fuldstændige Erfaringer give visse og tydelige Begreber, og at Begrebernes *Vished* og Tydelighed kiendes derpaa, om den *almindelige Menneske-Forstand* kan fatte dem, og det troer jeg at have beviist. Førelsen af dette Beviis var fra to Sider nødvendig, før jeg gik videre i at omtale Historiens Oplysning om de menneskelige Vilkaar, deels for at Daarskaben af at tale om *menneskelige Begreber* der overstige Erfaringen, og *Beviser* som den *almindelige Menneske-Forstand* ei kan fatte, maatte blive ret øiensynlig, deels for at Ingen med Føie skal kunne mene, at den historiske Betragtning, jeg taler om, er noget andet end Erfaring, eller skal kunne skabe *Visheder* som ere den *almindelige Menneske-Forstand* ubegribelige. Jeg vilde hjælpe hvem der behøver det, til klart at indsee, at hvad de nyere Philosopher udgave for høiere Viisdom, ingenlunde kan være andet end deels falske, deels ufuldstændige, og derfor baade uvisse og utydelige *indvortes* Erfaringer, siden de ikke kan bevise deres Paastand unægtelig, og udtrykke *Beviserne* almeenfattelig. Jeg vilde tillige vise hvem der behøver det, at naar jeg peger paa Historien som al sand Vidskabs Kilde, da 45er det *ingenlunde noget nyt* jeg *fremsetter*, men kun en Paastand der er saa gammel som sund Eftertanke jeg opfrisker og gjør giældende i hele sin Udstrækning, Paastanden nemlig om *Erfaringen* som al sand Vidskabs Kilde, og om den *almindelige Menneske-Forstand* som alle vore Begrebers Maaler, og Modsigelsens Grundsætning som den eneste ufeilbare Maalestok. Jeg vilde endelig vise hvem der behøver det, at hvad der gjorde de ædlere Tænkere bange for Erfaring og almindelig *Menneske-Forstand*, var deels Uklarhed i Begreberne om hvad disse Ting egenlig ere, deels Følge deraf at man ei vilde nøies med Sikkerhed hvor *Vished* var umulig, ikke nøies med ufeilbare *udvortes* Erfaringers Vidnesbyrd om hvad man dog ei kunde *indvortes* erfare tydelig, ei indrømme Sandhedens Tro-Værdighed, som man ei kunde begribe, og derfor tog man sin Tilflugt til enkelte, usikre og ufuldstændige *indvortes* Erfaringer, som man stræbde at unddrage fra Erfaringens Værnething og den sunde *Menneske-Forstands* Domstoel, ved at indbilde sig selv og andre, at de vare af en høiere Natur, og at netop deres Strid med Erfaring, deres Ringeagt for almindelig *Menneske-Forstand*, var et Stempel af høiere Viisdom.

46Lykkedes dette mig nogenlunde, da er jeg fornøiet, og seer gjerne at Læseren ikke er fyldestgjort, at han spørger om Forholdet mellem *Menneske-Slægten* og den Enkeltes Erfaring, om Maaden hvorpaa de kan sammensmelte, om Graderne i deres Fuldstændighed, Sikkerhed og *Vished*, og om meget Andet, thi deels er

det netop min fornemste Hensigt ved disse Afhandlinger at vække Læserens Opmærksomhed paa de mange Spørgsmaal der endnu have Svar i Vente, gjøre det ret indlysende at Videnskabelighed er endnu i sin Barndom, ligger bogstavelig i Svøbet, og er et saare vanartigt og i sin Kryhed latterligt Barn, naar den udgiver sig for en myndig Mand; deels er det jo netop i alle Maader Forholdet mellem Menneske-Slægtens og den Enkeltes Erfaring, jeg, saavidt min Erfaring gaaer, agter, vil Gud, i de følgende Afhandlinger at udvikle og forklare.

Langt fra derfor at ville skjule Hullerne i min Vidskab, vil jeg meget mere pege paa dem, for at Andre kan fylde dem, og for at de som ikke kan det, maa lære at kiende deres Viidsoms indskrænkede Maal. Langt fra at ville dølgge den Sandhed, at Vidskab hidtil kun var sjelden og utilfredstillende, og er endnu utilgængelig for Mængden, utilfredstillende for de Viseste, som alvorlig spørge om Vis⁴⁷hed, vil jeg derimod af al Magt stræbe at oplyse denne Sandhed, thi det er nødvendigt naar sand Videnskabelighed skal fremmes, og det er kun sørgeligt for den som *ikke vil fremme den*, thi hvo som vil fremme den, maa elske *Sandhed* paa hvilken Vei han saa end møder den, og vil da finde den i den hele Historie og i sit eget Inderste. Saa glædelige ere Menneskets Vilkaar, at ligesaa lidt som han behøver at have Solen i sin Haand for at blive sikker paa den kan lyse og varme, ligesaa lidt behøver han at *begribe* Sandheden, den aandelige Soel, for af den at oplyses og giennemglødes, dertil behøves kun at han oplader Hjertet for Sandhed, thi *Lyset er kommet til Verden*, da Verden ei af sig selv vilde, ei ved sig selv kunde komme til Lyset, Sandheden kom selv til Jorden at vidne om Sandhed, og hvo som vil troe det Vidnesbyrd, kan erfare Sandhedens Kraft i sit Inderste, og bliver først derved skikket til at forstaae dens Røst, til at kiende og følge dens Spor gennem Tiden.

Slutningen vorder da her som altid, at vil man troe paa Christus, da kan man undvære men udvikler nødvendig sand Vidskab; vil man ikke det, da gaaer man i Mørke, og kunde man da end stjæle hele Sandhedens Skygge, vandt man dog naturlig⁴⁸viis ikke derved Sandhedens Kraft eller Salighed, og altsaa i Grunden slet intet.